

Ярослав МАРЧЕНКО (Житомир)

**НЕОГУМАНІСТИЧНЕ БАЧЕННЯ «ЛЮДИНИ ВІРИ»
В МЕЖАХ ДОВІДКОВОЇ БІОГРАФІКИ
(на прикладі Августина Гіппонського)**

Комплекс сучасних соціолого-релігієзнавчих підходів до аналізу релігійних практик у постатеїстичних суспільствах дає змогу серед іншого характеризувати їх біографічні аспекти. Йдеться, насамперед, про способи та форми відображення «Людини Віри» у розмаїтих довідкових виданнях, які традиційно широко представлені у світській літературі, а останнім часом набувають все більшого поширення серед конфесійних видань і ресурсів. Останньому сприяє як «подорослішання» вітчизняних теологічних осередків (а відтак і спромога втілювати значні енциклопедичні проекти), так і більш відкрита інтенсивна робота релігійних організацій (спричиняє потребу в розмаїтих популярних виданнях, зокрема й щодо персоналій). Але епохальним зрушенням, яке докорінно змінило стан справ, задавши нові тенденції та висунувши принципово інші цілі, стала поява нових інформаційних технологій та їх адаптація і використання задля нагромадження та поширення інформації щодо віровчень і їх діячів. Найважливішою рисою цих новітніх електронних ресурсів у порівнянні з традиційними (за В.І. Попиком) є їх потенційна здатність об'єктивно інтегрувати напрацьовану раніше суспільством інформацію в усьому її розмаїтті, органічно ввібрати в себе надбання рукописної та друкованої культури минулого⁹². І саме це останнє вимагає невідкладного аналізу та переосмислення вже напрацьованого доробку щодо представлення постатей «Людей Віри» як у світській, так і конфесійній довідковій біографії. Адже зазвичай об'єктивно цілісні та документально визначені «de-facto» долі цих персонажів кардинально змінюються залежно від світоглядних позицій авторів і починають різнитися не лише в оцінках свого життя та духовного спадку, а й в сутнісному розумінні сенсу й навіть змісту цього життя й доробку.

Водночас, новітня ситуація постмодерну забезпечила сучасній гуманітаристиці загалом і біографії зокрема достатню свободу толерування у різній царині. Як наслідок, потрактування «Людини Віри» не вимагає більше однозначності, оскільки (за Ю.Чорноморцем): «Падіння модернізму було падінням претензії на володіння однозначною раціональною істиною. Релігія стала сприйматися як світогляд і досвід, який має таке ж право на істину, як і модерна наука»⁹³.

⁹² Попик В.І. Ресурси біографічної інформації: традиційні уявлення і новітні тенденції розвитку [Текст] // Укр. біографістика: зб. наук. праць. – Вип. 9. – К., 2012. – С. 7-24.

⁹³ Чорноморець Ю. Християнство в Україні: вчора, сьогодні, завтра (или о необходимости собственной радикальной ортодоксии) // Форум 20. Двадцать лет религиозной свободы и активной миссии в постсоветском обществе: итоги,

На вітчизняних теренах дана проблематика розглядалася фрагментарно, оскільки ідея релігієзнавчого дискурсу як дискурсу саме методично-біографічного системно не озвучувалася. Натомість, саме «Люди Віри» значною мірою сформували інтелектуальні, світоглядні та моральні потреби як усієї спільноти, так і окремої людини, окреслюючи головні координати нашого практичного та духовного життя донині. І тому щодо них, на нашу думку, слід виробити належні форми й методи презентації в інформаційному просторі.

Зокрема, із посиленням релігійного життя в Україні значення набуває загальність залучення до культурного обігу праць і життєвої практики Отців Церкви, які свого часу успішно вирішували завдання, що стоять нині перед українським суспільством: практичного примирення віруючих і невіруючих у межах єдиного соціуму, вироблення навиків толерування віри тощо. Актуальне й те, що життя та вчення Отців Церкви на особистісному рівні прямо пов'язані із неогуманістичними ідеалами сьогодення, які наголошують неможливість існування та застосування ідеальної, нормативної моделі етичного як унітарної програми саморозвитку людини, що «визначає» її досконалість і програмує персональний образ⁹⁴. Зокрема, у межах вчення Августина Аврелія питання стосунків індивіда зі Всевишнім повсякчас залишається відкритим і можливим, що дає людині спромогу гідності як статусу перед Вищим і тим забезпечує їй можливість вибудовування внутрішньої системи цінностей. Відтак, теологічний доробок та особистий досвід віднайдення Бога та довіри до нього, пошуку опори у невизначеному світі Августина актуалізуються індивідом глобалізованого мультикультурного інформаційного світу, де відбулося змішування та деструктуризація всіх матриць світорозуміння, як алгоритми пошуку та виходу з особистої та суспільної кризи поза межі кризового світу задля його гармонізації. Також слід брати до уваги постійність і неминущу актуалізованість впливу вчення та постаті Августина Гіппонського на одну із визначальних для людської цивілізації Західну культуру. Потреба українства не лише увійти в коло цієї культури, а й стати в її межах повноцінною самістю, категорично вимагає «перепрочитання» та особистісного перекодування Августина українською спільнотою задля гармонічного включення його спадщини та міфу в межі вітчизняного духовно-культурного буття.

Постать Августина Гіппонського обрана нами для дослідження з тих міркувань, що вона є унікальним явищем не лише історії богослов'я, а й культури загалом: його вплив поширився не лише на теологію, а й на філософію, державне право, церковну політику, літературу. Поряд із тим і в філософській, і в богословській сфері цей теолог виявляється водночас і новатором, і глибоко закоріненим в античну та християнську традицію; є представником відмираючої римської культури і водночас своїми ідеями стає

проблеми, перспективи евангельських церковей. Матеріали к дискуссиям / Редактор-составитель М. Черенков. – К., 2011. – С. 357.

⁹⁴ Степаненко І.В. Духовність у світлі нової парадигми гуманізму: проблеми та наближення // <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2010/txt/morozova.php>

відправною точкою для майбутнього тощо. Для Західного світу (за Шарпантьє) постання Августина є «надгробним словом давньому світові і водночас урочистим провіщенням світу нового»⁹⁵. Східна рецепція Августина була і залишається значно скромнішою, хоча і в ній він «ніколи не був цілком незаниманим чи чужим, а традиційне величання його Августином Блаженним лише підкреслює особливу повагу до його постаті»⁹⁶. Але для нас найвагоміше, що (за Б.Хегглунд) саме Августин привніс до християнської культури «дещо нове й своєрідне – відбиток власної особистості»⁹⁷.

Отже, саме постать Августина Гіппонського, чие життя за нашими припущеннями, вибудовувалося в руслі античної традиції філософствування, вчення лягло в засновки низки новітніх теологічних шкіл, а життєпис вибудовувався та «перебудовувався» в межах чи не всіх ключових богословських і філософських традицій, є оптимальним об'єктом дослідження специфіки вияву біографічного дискурсу в межах історико-теологічного пізнання. Метою нашого дослідження на даному етапі стало окреслити межі та характер вияву біографічних дискурсів у потрактуванні постаті та вчення Августина Аврелія у довідковій літературі.

У науково-філософському дискурсі цікавість до праць Августина виникла відразу після його смерті й продовжується донині. На сьогодні література, присвячена йому, у світі практично є неосяжна (перелік книг і статей, виданих лише до 1970-х рр. ХХ ст. складає понад 200 сторінок). Класичними вважаються праці Е.Жільсона (1949), А.-І. Марроу (1956), К.Флеша (1980)⁹⁸.

На вітчизняних теренах (зокрема, в межах Російської імперії та СРСР, до яких входила й Україна) спадщину Августина Аврелія почали вивчати з ХІХ ст. (О.Брілліантов, С.Булгаков, П.І. Верещацький, В.І. Гер'є, Д.В. Гусєв, Л.І. Пісарєв, І.В. Попов, Є.Трубецький та ін.)⁹⁹, оскільки до ХVІІ ст. Августин не був навіть перекладений церковно-слов'янською мовою, бо не входив до літургійного календаря у Візантії. У Російській імперії про Августина дізналася завдяки діяльності Києво-Могилянської академії, зорієнтованої, зокрема, й на західну традицію. Завдяки вихованцям цього закладу перші переклади з Августина з'явилися в Москві (з 1783), С.-Петербурзі (з 1786) та Києві (з 1835 р.). Найповніше зібрання творів теолога також побачило світ у Києві (1866-1908) у часописі «Труди Київської духовної академії». Що ж до Російської Православної церкви, то Августин пошановується в ній лише від нового

⁹⁵ Цит. за: Трубецкой Е. Н. Мирозерцание Блаженного Августина [Текст] // Бл. Августин. Энхиридион или о вере, надежде и любви. – К., 1996. – С. 405.

⁹⁶ Тимо Тарас. Передмова [Текст] // Святий Августин. Сповідь. – Львів, 2008. – С. 7.

⁹⁷ Хегглунд Б. История теологи [Текст]. – Санкт-Петербург, 2001. – С. 88.

⁹⁸ Столяров А.А. Аврелий Августин. Жизнь. Учение и его судьбы [Текст] // Августин А. Исповедь. – М., 2005. – С. 336.

⁹⁹ Див.: Августин. Pro et Contra [Текст]. – СПб., 2002.

Сінаксарія, укладеного грецьким монахом Никодимом Агіоритом 1819 р. і перекладеного єпископом Філаретом (Гумілевським) у 1856 р.¹⁰⁰

Ставлення сучасного Православ'я до Августина найбільш яскраво описує цитата з передмови Вячеслава Марченка до книги єром. Серафима (Роуза) «Смак істинного Православія. Блаженний Августин, єпископ Іппонський»: «Відвертаючись від помилок Августинових, нехай боїмося ми відвернутися від самого блаженного Августина, обранця Христового, бо його ревність до Бога та благочестя, скарбами неоціненними передані нам в працях його, істинно спасительні»¹⁰¹. Сам автор (Роуз) раз-по-раз наголошує на протиставленні сучасного «теоретичного знання» в межах православного богослов'я та теології Отців Церкви, що була «нерозривно пов'язана з веденням християнського життя». Зокрема, він викриває богословів, які за «теоретичними» помилками Августина втратили його образ істинного Отця Церкви та яким у їх «академічній правильності» зазвичай не вистачає «того внутрішнього смирення і чистоти, котрі притаманні істинній передачі православного Вчення від батька до сина»¹⁰² і яке є суттю доробку й біографії Августина. Власне, дослідник закликає (хоча й не акцентуючи на цьому аспекті окремо) до перепрочитання Августина саме в межах біографічного дискурсу, сприймаючи не його теоретизування навколо питань віри, а його досвід віри. Також традиційна повага (але не сприйняття віровчення!), з яким ставиться до постаті та авторитету Отця Церкви Августина Російська Православна Церква, виражена в статті архієпископа Волоколамського Пителима «Про Блаженного Августина» (М., 1976) та «Бібліологічному словникові» О.Меня¹⁰³.

На загал, аналіз праць, написаних у межах Російської імперії до початку ХХ ст., коли християнство було органічною складовою не лише духовного, а й соціально-політичного буття, засвідчує, що біографічний аспект органічно входив у межі історико-філософського осмислення постаті та вчення Августина, які сприймалися у єдності та взаємопроникності. Навіть звертаючись до часткових аспектів вчення (скажімо, антропологічні погляди Августина), автори не бачили їх у відриві від конкретного (біографічного, обумовленого практикою життя, а не лише теології) протистояння Отця Церкви й єпископа із Пелагієм і його послідовниками тощо.

Із російських і радянських дослідників Августина ХХ ст. зазвичай називають праці В.В. Бичкова, О.Лосева, Г.Г. Майорова, С.Неретіної,

¹⁰⁰ Православная энциклопедия [Текст]. – М., 2000. – Т. 1.

¹⁰¹ Серафим (Роуз), єром. Вкус истинного Православия: Блаженный Августин, епископ Иппонский: Православие и современность [Электронный документ] / єром. Серафим (Роуз) // Электронная библиотека. – Режим доступа: <http://jesuschrist.ru/library> – Название с экрана.

¹⁰² Там само.

¹⁰³ Мень Александр, прот. Библиологический словарь [Текст]. В 4-х тт. – Т. 1. – М., , 2002.

В.Л. Селівестрова, О.О. Столярова¹⁰⁴, А.Г. Гаджікурбанова (М., 1979), З.В. Комлевої (М., 2000), Р.В. Светлова (СПб, 2008), та ін. Реалізація біографічних аспектів у межах їхніх праць змінюється від нав'язливого соціально-класового редукаціонізму та псевдобіографізму за часів панування марксистсько-ленінської ідеології до явного антибіографізму та психологічного редукаціонізму останніх десятиліть.

В Україні августинівську проблематику тією чи іншою мірою в останнє десятиліття розробляють О.В. Александрова, О.В. Борисова, Гр.Васянович, К.О. Гончарук, В.Б. Демидченко, Л.М. Димитрова, С.Квіт, С.Лозниця, Р.В. Мартич, О.О. Маслак, А.В. Мищенко, В.І. Палагута, О.В. Плужник, О.Ю. Поцюрко, О.І. Титарчук, Ю.А. Тищенко та ін. І хоча в науковому дискурсі України Августин нині розглядається фрагментарно, різновекторно і здебільшого в руслі Західної традиції, православна традиція має більшу тяглість на вітчизняних теренах. Так, ще 1901 р. у передмові до першого в Російській імперії перекладу творів Августина, здійсненого в Києві, наголошено, що філософування Августина починається із самозаглиблення і самодослідження та що зовсім не суб'єктивізм робить богослова засновником середньовічної теократії. Шлях його філософування – від розладу та роздвоєння особистого життя до об'єктивного світу та єдності. Відтак, зрозуміти доробок Августина поза його біографією фактично неможливо, оскільки його розмірковування породжені особистісними питаннями, а індивідуальне буття, в силу зумовлених мудруванням трансформацій, об'єктивує доцільність і праведність його теоретичних висновків.

Біографіка Августина почала формуватися фактично за його життя («Сповідь»¹⁰⁵, листування), була продовжена відразу ж після смерті («Життя Августина» Пассидія Каламського¹⁰⁶) й активно поповнюється та переосмислюється упродовж усього часу до нині (праці В.І. Герье¹⁰⁷, Г.Орлова¹⁰⁸, І.В. Попова¹⁰⁹, О.О. Столярова¹¹⁰, а також К.Армстронга, М.Еліаде,

¹⁰⁴ Див.: Августин: Pro et Contra [Текст] / Сост., прим. Р. В. Светлова. – СПб., 2002.

¹⁰⁵ Св. Августин. Сповідь [Текст]. Пер. з лат. Ю. Мушака. – Львів, 2008.

¹⁰⁶ Поссидий Каламский. Жизнь Августина // Августин А. Исповедь. – М., 2005. – С. 338-380.

¹⁰⁷ Герье В. И. Блаженный Августин [Электронный документ] / В. И. Герье // Православный торрент-трекер. – «Вселенские Соборы». Вып. II., ч. II. Богословие Церкви эпохи Вселенских Соборов в трудах русских ученых. – Режим доступа: <http://www.pravtor.spb.ru> – Название с экрана.

¹⁰⁸ Орлов Г. Церковь Христова: рассказы из истории христианской Церкви. Блаженный Августин, епископ Иппонийский [Электронный документ] // Ортодокс. – Режим доступа: http://www.orthodox.ee/books/orlov/o_cont.htm – Название с экрана.

¹⁰⁹ Попов И. В. Труды по патрологии. Том II: Личность и учение блаженного Августина [Текст]. – М., 2005.

¹¹⁰ Столяров А. А. Аврелий Августин. Жизнь. Учение и его судьбы [Текст] // Августин А. Исповедь. – М., 2005. – С. 292-338.

Т.Б. Еріксена¹¹¹, Г.Скирбекка, І.Л. Тарнавського¹¹², Є.М. Трубецького¹¹³, Б.Хегтлунд¹¹⁴, Б.Рассела та ін.).

Більш пізні дослідники засновуються здебільшого на біографії Августина, викладеній ним самим у перших десяти частинах «Сповіді», та на «Житті Августина» Поссідія Каламського, котрий поряд із Алпієм, Севером і Еводієм входив до найближчого кола сподвижників Августина та був зі своїм учителем в останні хвилини його життя. Але якщо «Сповідь» розкриває нам «внутрішню» біографію Августина, то Поссідій зосереджується на «зовнішній», укладеній відповідно до канонів життійної літератури. Також, на думку О.О. Столярова¹¹⁵, дається взнаки різниця між масштабом особистості біографа та зображуваної персони: Поссідій оповідає про все в міру власного розуміння та знання. Водночас його погляд (доброго учня, щирого й уважного оповідача) дає змогу помітити те, що оминув у «Сповіді» Августин і, зрештою, знати, яким саме теолог поставав у зовнішній рецепції сучасників. Також Поссідій був першим бібліографом Августина та запропонував першу класифікацію його праць і періодизацію життя.

Класичною неканонічною біографією Августина в новітній західній традиції вважають книгу Т. Б. Еріксена «Августин. Неспокійне серце». Оскільки цей текст несе на собі всі ознаки науково-художньої прози, заснованої на патристичних та історико-філософських джерелах, гадаємо, для нашого дослідження він не є цікавим, оскільки скерований не так на з'ясування фактографічної, філософської чи психологічної суті особистості Августина, як на створення відповідного художнього образу, що є предметом розгляду філології.

Необхідним і важливим етапом дослідження життя будь-якої особи, зокрема й теолога, є відбір / формування бази джерел, адекватних меті дослідження, за допомогою яких учений набуває можливість отримати всебічну персонологічну та соціальну інформацію про особу (об'єкт дослідження). Не підлягає сумніву теза, що якість і результативність будь-якої тією чи іншою мірою біографічної праці вирішальним чином залежить від повноти та якості джерел, які використовуються дослідником. Одним із найдоступніших, а тому й найчастіше вживаних біографічних джерел є різноманітні енциклопедії, біографічні, біобібліографічні та спеціальні словники і довідники.

¹¹¹ Эриксен Т.Б. Августин. Беспокойное сердце [Текст]. – М., 2003.

¹¹² Тарнавський І.Л. Бог, світ і людина як елементи онтологічно-сміслової структури буття у вченні блаженного Августина [Електронний документ]. // Православний світогляд. – Книжки. – Режим доступу: <http://www.orthodoxia.org.ua> – Назва з екрану.

¹¹³ Трубецкой Е.Н. Мирозерцание Блаженного Августина [Текст] // Бл. Августин. Энхиридион или о вере, надежде и любви. – К., 1996. – С. 350-411.

¹¹⁴ Хегтлунд Б. История теологи [Текст]. – Санкт-Петербург, 2001.

¹¹⁵ Столяров А. А. Аврелий Августин. Жизнь. Учение и его судьбы [Текст] // Августин А. Исповедь. – М., 2005. – С. 338-339.

Щодо постаті та вчення Августина Аврелія, то як у світській, так і в богословській біографічно-довідковій традиції їх потрактування було й залишається неоднозначним і багатоаспектним, зазвичай пов'язаним із ідеологічними позиціями часу чи настановами певного віровчення. Так, у одному з найавторитетніших у ХІХ ст. «Енциклопедичному словнику» Ф.А. Брокгауза та І.О. Ефрона щодо Августина сказано, що то є «один із найвідоміших і найвпливовіших Отців християнської церкви». Наголошено, що вплив Августина на «долі та догматичний бік християнського вчення майже безприкладний», оскільки теолог на кілька століть «визначив дух і напрям» всієї Західної Церкви, а його численні праці, в яких виявилися «проникливість і глибина розуму, нескорима сила віри і запальність фантазії», мали «неймовірний вплив і визначили антропологічну сторону вчення в протестантизмі». Водночас автори досить суб'єктивно трактують постать Августина, скажімо, вказують, що у молодості той був «настроений самим світським чином», «віддавався вихорові насолод», зауважують, що радикальній зміні в його світогляді Католицька Церква присвятила навіть особливе свято 3 травня, оповідають про буденну працю Августина щодо заснування монастирів, долю його останків тощо¹¹⁶. Отже, біографічна складова не лише присутня в статті даної енциклопедії, а й надміру деталізована (чи й белетризована). Відтак, в постаті Августина окреслюється більш як окремішне людське життя (нехай і визначне), ніж як біографія мислителя. Засновуючись на тих самих підходах і джерелах пише про Августина й Б.П. Бейль у своєму «Історичному короткому словнику»¹¹⁷.

У чотиритомній «Антології світової філософії», видрукуваній в Москві в радянські роки (М., 1973)¹¹⁸, Августин означається лише як «видатний теолог і філософ західнохристиянської церкви». Стисла біографічна довідка акцентує на неможливості батька теолога (про матір-християнку навіть не згадано), його діяльності як «одного найактивніших діячів християнської церкви, невблаганного ворога і гонителя численних «еретиків», відступників від її офіційної доктрини» тощо. Аналіз доробку Августина акцентує на його «теософічності» (зокрема, окремо вказано, що всі твори (виділення – *Я. М.*) написані, коли був християнином), хоча визнається, що саме його твори «зіграли величезну роль у філософському розвитку середньовічної Західної Європи, бо аж до ХІІ-ХІІІ ст. залишалися тут головним джерелом філософської мудрості».

¹¹⁶ Энциклопедический Словарь Ф.А. Брокгауза и И.А. Ефрона в 86-ти тт. [Электронный документ] // Библиотека «Вехи». – Режим доступа: <http://www.vehi.net/brokgauz/index.html>. – Название с экрана.

¹¹⁷ Бейль Б. П. Исторический и критический словарь [Текст]. В 2-х т. – М., 1968. – С. 85-95.

¹¹⁸ Антология мировой философии [Текст]. В 4-х т. – Т. 1: Философия древности и средневековья. – М., 1969. – С. 581-582.

У словнику-довіднику Л.В. Бліннікова «Великі філософи» (М., 1997)¹¹⁹ чи не найяскравіше виявився марксистський редукціонізм у підходах до представлення постаті Августина. Автор тенденційно трактує як долю, так і доробок теолога, свідомо наголошуючи, що його «християнськість», як тотальну засадничу «неправильність», автоматично «відділяє» Августина від класичного надбання античності й робить його ледь не людиноненависником. Визнаючи Августина визначним середньовічним філософом, який вплинув на все західноєвропейське життя Середньовіччя, Л. В. Блінніков наголошує, що «дух його творів релігійний, не сумісний із духом античної філософії». Автор називає вчення Августина «релігійно-філософською системою», в якій біблійний світогляд поєднаний лише з прийнятними для християнства положеннями неоплатонізму, та наголошує, що, оскільки в центрі філософської системи Августина – Бог і постійне творення ним світу, роздумування приводять Августина до концепції фаталізму та ірраціоналістичного трактування дійсності. Також Л.В. Блінніков вважає, що в трактуванні природи та людини Августин не спромігся вирішити проблему взаємодії душі й тіла, хоча й розвинув теорію вільної волі та домінування душі над тілом. Теорію зла богослова автор пояснює бажанням Августина «зняти відповідальність за зло у світі з Бога». Так само спрощено трактує він Августинову теорію часу й августинівське вирішення інших проблем. Л. В. Блінніков наголошує, що раціоналістичні підходи Августина не можна навіть порівнювати з тезами того ж таки Декарта. В позитивному сенсі (як тих, хто впав у немилість до церковної влади й Августина зокрема, як її представника) описано ідеї пелагіанства. Вказано, що Августин захищав ідею нерівності людей, яку вважав необхідним явищем соціального життя. Л.В. Блінніков визнає, що «філософія історії Августина, при всій своїй теологічності, заклала підвалини теорії суспільного прогресу». Абсолютну її ваду він вбачає в тому, що для Августина «історія має сенс і призначення – перемога християнства у вселенському масштабі», тоді як нині йдеться лише і тільки про «прогрес у розвитку виробництва та науки».

Щодо біографії Августина, то Л.В. Блінніков згадує лише нейтральні відомості (місце народження – Тагаст, інтерес до праць Ціцерона, вплив Амвросія Медіоланського, навернення 387 р.), або ті, що так чи інакше дискредитують теософа в очах пересічного читача (наголошена його жорстка позиція щодо єретиків («молот єретиків»), аскетизм, вигнання дружини із сином з дому після навернення тощо).

Для прикладу, в Україні на той час у короткому довіднику з історії філософії «Від витоків до середини XIX ст.» під редакцією Т.Д. Пікашової та В.Л. Чуйка (К., 1997)¹²⁰ про Августина сказано, що він: «створив онтологічне вчення про Бога як абстрактне буття, наслідував неоплатоністську онтологію,

¹¹⁹ Блинников Л.В. Великие философы: словарь-справочник. – М., 1997.

¹²⁰ Від витоків до середини XIX століття [Електронний документ]: короткий довідник із історії філософії / під ред. Т.Д. Пікашової, В.Л. Чуйка. – Режим доступу: <http://www.philsci.univ.kiev.ua> – Назва з екрану.

виходив не з об'єкта, а від суб'єкта, від самодостатності людського мислення... Психологізм найбільше виявився у його вченні про час як сутність, що не може існувати без душі, яка пам'ятає, чекає, споглядає дійсність». Визнано, що «новим філософським досягненням Августина стало висвітлення проблеми реальної динаміки конкретного людського життя на протилежність конкретній історії суспільства». Водночас, біографію теолога не окреслено навіть у найзагальніших рисах чи фактах.

Взірцевою щодо бачення постаті Августина в радянській час можна вважати також статтю в «Новітньому філософському словнику» за редакцією О.О. Грицанова (Мн., 1998)¹²¹, де сказано, що Августин – «ярий противник інакомислячих, жорстоко боровся з єресями, особливо маніхейством, донатизмом і пелагіанством», та що, «борючись із язичницькою античною філософією», намагався перетворити платонівські «ідеї» в «думки Творця перед актом творення». Автор наголошує, що для Августина людська воля – сліпий засіб у руках волі Божої, а зло – «просто недостатність буття». Водночас, визнається, що своїм вченням Августин випередив низку ідей Декарта й одним із перших звернув увагу на питання формування людської особистості та розвитку суспільства, зокрема його історії. Також автор наголошує, що в ученні Августина «християнська церква отримала теоретичне (богословське) обґрунтування своєї доктрини» та що авторитет філософа був абсолютним у католицькому богослов'ї до Томи Аквінського включно.

У даній словниковій статті біографія теолога фактично повністю нівельована й не виступає навіть тлом його «мудрування». Натомість у «Історії філософії», виданій у Мінську за тією ж редакцією, але в пострадянську добу (Мн., 2002; 2007)¹²², автор статті про Августина М.О. Можейко прямо звертається до його біографії. Зокрема, визначаючи місце Августина як християнського теолога та філософа, представника зрілої патристики в розвитку християнського богословського канону переважно західного, автор не лише окреслює роль неоплатонізму в духовній еволюції богослова (при цьому і на біографічному матеріалі), а й розкриває місце Августина в заснуванні низки монастирів і створенні низки чернечих католицьких орденів (августинців-каноніків, августинських братів, асумпціоністів, августиніанок), вказує на його справді неосязну літературну спадщину. Окремо наголошено на тотальному впливі вчення Августина на питання теології дотомістської парадигми та його роль у розгортанні європейської історико-філософської традиції шляхом конструювання «традиції августинізму в межах середньовічної схоластики» та визначення більшості «семантико-аксіологічних векторів наступного філософського розвитку Європи». Автор вважає, що однією з найбільших заслуг Августина є його вклад у догматичну теологію, зокрема систематизація Святого Письма в трактаті «Про Трійцю», що дало змогу на Нікейському

¹²¹ Новейший философский словарь. Сост. А.А. Грицанов. – Мн., 1998. – С. 3.

¹²² История философии [Текст]: энциклопедия. Сост. и гл. науч. ред. А.А. Грицанов. – Мн., 2002. – С. 10.

Соборі конституювати Символ віри. На думку М.О. Можейка саме «екзистенційно-психологічно артикульована інтерпретація Трійці, запропонована Августином, задала імпульс розвитку емоційно-психологічної складової християнства й ініціювала конституювання в європейській культурі як традиції імманентизму в інтерпретації суб'єктивної сфери (екзистенціалізм), так і філософської традиції діалогізму». Теза Августина «вірю, щоб розуміти», задала у свою чергу програмний канон християнської ортодоксії щодо проблеми співвідношення віри та раціональної критики. М.О. Можейко розглядає полемічні твори Августина та низку його трактатів («Про Книгу Буття дослівно», «Про християнське вчення») як віхи в розвитку християнської екзегетичної традиції. Окремо спиняється на розкритті постаті Августина як «учителя благодаті», котрий розрізнив «зовнішню» благодать як букву закону та «внутрішню» – як його дух, на Августиновій концепції спасіння та вільної волі людини тощо. Наголошено, що в західній традиції Августин розуміється як основоположник системної філософії історії та автор, чії твори стали фундаментальними й смислоутворюючими для європейської ментальності. М.О. Можейко, взявши до уваги й суто біографічні складові розгляду Августина в межах історико-філософського дискурсу, наголошує, що «збираючи уламки» давньої культури й водночас закладаючи підвалини середньовічного та присутісно новітнього європейського світогляду, Августин не лише став культовою (в суто світському сенсі цього слова) постаттю для християнськи артикульованої традиції європейської культури, а й «мав конституюючий вплив на формування глибинних основ культурної традиції західного зразка». Окремо й широко він спиняється на «Сповіді» Августина як реконструкції його духовного шляху від язичництва до християнства, що не лише заклала в європейській культурі основи жанру духовної біографії (а також автобіографії як такої), а й «задала інтенцію на рафіновані форми витонченої інтроспекції та інтелектуального самоаналізу, що стали для європейської ментальності фундаментальними та смислоутворюючими».

До прикладу, у словнику «Історія філософії» за ред. В.І. Ярошовця (К., 2002)¹²³ автори наголошують, що хоча творчість Августина – «вершина латинської патристики», проте, поява такої визначної особистості «була підготовлена всім попереднім розвитком як античної і християнської філософських традицій, так і безпосередньо працями Марія Вікторина і Амвросія Медіоланського». Заслуги Августина вони вбачають насамперед у тому, що він «висуває на перше місце практичну церковну теологію та її претензії на керівництво людськими душами і святе посередництво». Також наголошено на вченні Августина про Божий Град, яким він «заклав фундамент історичної метафізики» та зробив спробу «осмислення історії людства у християнському контексті». Зазначено, що його філософські розвідки «зробили внесок у розуміння людської і Абсолютної особистостей, у гносеологію, етику

¹²³ Історія філософії: словник. За ред. В. І. Ярошовця. – К., 2006. – С. 168-174.

тощо». На жаль, біографічна складова у статті даного видання існує на суто формальному рівні.

У «Філософському словнику» за редакцією О.О. Івіна (М., 2004)¹²⁴ біографічна складова Августина фактично відсутня. Натомість, він тут уже визначається не лише як «християнський богослов» і «представник патристики», а й як «філософ-містик, близький до неоплатонізму». Сама стаття зосереджується саме і лише навколо його філософського спадку (щоправда, у його найбільш соціальному вияві). Зразком белетризованого викладу є біографія Августина в довіднику «Сто великих мыслителей» І.О. Муського (М., 2000)¹²⁵.

Чи не найширше біографічна складова представлена у статтях першого тому «Католицької енциклопедії» (М., 2002)¹²⁶, яка визначає Августина як «єпископа, Учителя Церкви, богослова та філософа епохи патристики, одного з чотирьох західних Отців Церкви» та наводить вичерпний стислий опис його життя і перелік основних творів. Біографія теолога подається в канонічних межах католицизму, але докладно й достатньо повно розкриває всі основні моменти біографії Августина, щоправда зосереджуючись здебільшого на долі теолога після обернення, на його житті як християнина та діяльності як єпископа. Також у розділі «Філософія та богослов'я», з опорою на думку К. Ясперса, наголошено, що характер вчення Августина визначається фактами його біографії. Окремо виділено думки щодо того, що: зблизивши методи розгляду богословської та психологічної проблематики, Августин обґрунтував можливість раціонального осягнення предметів віри і саме тому його вчення багато в чому визначило розвиток західного богослов'я загалом; вчення про душу як сутність, здатну мислити й наділену волею. Також визнано значний вплив на Августина ідей неоплатонізму, які дали змогу богослову прийняти креаціоністські уявлення Святого Письма й узгодити з ними концепцію співвідношення часу та вічності. Визнано також, що гносеологія Августина засновується на неоплатонічних і стоїчних теоріях.

Вчення Августина про зло як відпадання від Бога та роль, яку відіграло в становленні Церкви вчення Августина про Божу благодать як єдину умову тайнства, відстоювання ним духовної та організаційної єдності Церкви, розвитку вчення про апостольську наступність та примат Папи роз'яснено в руслі протистояння Августина донатизму, а концепцію першородного гріха – в межах дискусії з пелагіанством. Як дискусійне і на сьогодні питання трактується вчення Августина про визначеність (*praedestinatio*), оскільки Католицька Церква на II Оранському (529) та Валенсійському (855) соборах обрала за основу свого вчення т. з. поміркований августинізм. Також широко

¹²⁴ Философия [Электронный документ]: энциклопед. словарь. Под ред. А. А. Ивина. – М., 2004 // Сайт «Логоса»: развитие человека. – Режим доступа: <http://arion.ru/wiki> – Название с экрана.

¹²⁵ Мусский И. А. Сто великих мыслителей. – М., 2000.

¹²⁶ Католическая энциклопедия [Текст]. – Т. 1: А-З. – М., 2002.

проаналізовано погляди автора на історію, як протистояння Божого царства й царства земного.

Стаття супроводжується низкою додаткових матеріалів, які поглиблюють і уточнюють різні сфери діяльності Августина та його осмислення в межах католицизму. Так, Ю.Іванова стисло оглядає екзегетику Августина та його роль в історії літератури. Дослідниця зокрема доводить, що Августин віддав дань всім відомим методам витлумачення Святого Письма - від алегоричного до типологічного та буквалістського. Наголошено, що літературна значимість творчості Августина висуває його в ряди «найталановитіших письменників в історії людства». Є.Двоскіна аналізує розуміння Августином музики, яку він трактував у руслі античності як числову дисципліну. Зазначено, що філософ написав трактат про ритм як світоглядну систему та думав присвятити ще один ладіві, кохався у духовних піснеспівах. І. Баранов, аналізуючи іконографію Августина, вказує, що той належить до святих, котрі отримали найяскравішу інтерпретацію в західному релігійному мистецтві: на фресках VI–VII ст. його зображали з книгою в руках, із XIII ст. – ще й у єпископському вбранні, з XV ст. – з'являється ще один атрибут – палаюче або пробите стрілою серце (серце, пронизане Божою любов'ю), що нагадує про зміст «Сповіді». Також проаналізовано зображення Августина в храмах і на полотнах Рафаеля, Боттічеллі, М.Пахера, Рубенса, Мурільо, Б.Гоцціолі та ін. І. Лупандін, стисло переповідаючи історію прочитання Августина в Росії, наголошує що до XVII ст. той не був перекладений церковно-слов'янською, оскільки не входив до літургійного календаря у Візантії. Автор визнає, що Росія дізналася про Августина завдяки діяльності Києво-Могилянської академії, зорієнтованої на західну традицію. Перші переклади з'явилися в Москві (з 1783), в С.-Петербурзі (з 1786) та у Києві (з 1835 р.). Найповніше зібрання творів побачило світ у Києві (1866–1908) у часописі «Труды Киевской духовной академии». Пошанування Августина Російською Православною церквою йде від нового Сінаксарія, укладеного грецьким монахом Никодимом Агіоритом у 1819 р. і перекладеного єпископом Філаретом (Гумілевським) у 1856 р.

Православний погляд на постать і доробок Августина фіксує «Бібліологічний словник» Олександра Меня (М., 2002)¹²⁷. Автор визначає Августина насамперед як «отця Церкви, пастора-проповідника, богослова, філософа, екзегета» та наголошує, що «особливе моральне почуття схилило його до особливих роздумів над природою зла», а життєвий шлях був сповнений «болочих роздумів і хитань». О. Мень зосереджується на екзегетичній спадщині Августина, вказуючи, що того цікавили насамперед христологічні проблеми та смислове, віроповчальне значення Біблії. Також, на його думку, Августин одним із перших поставив питання «синоптичної проблеми», вказавши, що Матвій і Марк часто говорять фактично одне й те саме. Він же вказав, що євангелісти знали праці своїх попередників та ін.

¹²⁷ Мень Александр, прот. Библиологический словарь [Текст]: в 4-х тт., т. 1: А-И / прот. Александр Мень. – М.: Фонд им. А. Меня, 2002. – 603 с.

Дослідник простежує взаємодію Августина зі Святим Письмом не як акт філософствування, а як живий діалог рівних, хоча й вказує на суто прикладні текстознавчі студії теолога (позиції вербалізму та сприйняття Святого Письма в єдності двох Завітів; герменевтичні принципи Августина та вимогу сприймати Біблію в цілісності і багатозначності та трактувати алегорично тощо). Навіть вплив Августина на християнську думку виявився за О.Менем не лише в богослов'ї, етиці та філософії, а й у витлумаченні Біблії. Що стосується біографічної проблематики, то О.Мень тут наголошує на визначальній ролі в долі Августина саме й лише Святого Письма. Тобто, він не визнає можливості біографії Августина поза осягненням ним Божественного Тексту, який, за О.Менем, і вчинив обернення, витворивши з пересічного (нехай і обдарованого) античного ритора великого Отця Церкви. Останнє засвідчує теологічний редуціонізм потрактування Августина О. Менем.

«Православна енциклопедія» (М., 2000)¹²⁸ відзначається офіційно-фактологічним викладом як біографії, так і вчення Августина. Щодо його долі, то дотримано традиційного поділу її на три періоди: від народження до обернення (387); далі – до висвячення у священики (391); потім - до смерті (430)). Як джерела відомостей вказані «Сповідь» та епістолярій Августина, а також біографія, написана Поссідієм. Наголошено також на ролі матері в духовному становленні сина, його пастирському служінні. Порівняно з «Католицькою Енциклопедією» більш широко представлена бібліографія православних і російських дослідників, праці трактуються в суто православному розрізі, а щодо посмертного уславлення Отця Церкви тощо наведено багатий, але тенденційно підібраний фактаж.

Відтак маємо констатувати, що трактування постаті та доробку Августина в довідковій літературі змінювалося з часом і різнилося у світських і богословських виданнях. По різному визначалися доміанти його особистого внеску (наголошувалася філософська, теологічна, богословська та інша складова діяльності) та важливість і прийнятність окремих тез і поглядів (залежно від пануючої ідеології ключові позиції трактувалися як хибні, історично зумовлені, теоретично допустимі, належно обґрунтовані тощо). Але всі укладачі енциклопедій і довідників визнавали незаперечні заслуги Августина та його непересічний вплив на формування західної цивілізації як такої. Біографічна інформація в усіх переглянутих нами виданнях редукувалася (здебільшого з ідеологічних міркувань) або випускалася зовсім, що засвідчує відсутність на пострадянських теренах традиції залучення біографічних відомостей до потрактування доробку теологів.

Як бачимо, співмірність теософського вчення та життя «Отця Церкви» аксіоматична: практично не можна бути теологом лише на рівні теоретизування, оскільки сама наявність віри як засадничого принципу вимагає не лише пізнання Бога, а й життя в Богові. «Людина Віри» апріорі є цілісним втіленням «вчення/життя», а її біографія завжди є складовою вчення. І лише знайшовши

¹²⁸ Православная энциклопедия [Текст]. – М., 2000. – Т. 1.

органічні цій цілісності форми відображення сучасна біографіка спроможеться повноцінно, об'єктивно та у відповідності до неогуманістичних запитів інформаційної доби відобразити дані персоналії.

А н о т а ц і ї

У статті Я.Ю. Марченка «Неогуманістичне бачення «Людини Віри» в межах довідкової біографіки» на прикладі постаті Августина Гіппонського здійснено спробу шляхом історичного зрізу означити проблеми, що виникають із представленням «Людини Віри» у межах довідкової біографіки. Проаналізовані різножанрові світські та низка конфесійних довідкових видань, означені основні типологічні риси, причини змін у підходах. Наголошені неогуманістичні аспекти проблеми, зумовлені цифровою епохою.

Ключові слова: неогуманізм, релігієзнавство, Августин Гіппонський, біографіка.

В статье Я.Ю. Марченко «Неогуманистическое виденье «Человека Веры» в пределах справочной биографики» на примере личности Августина Иппонского осуществлена попытка путем исторического среза определить проблемы, возникающие с представлением «Человека Веры» в пределах справочной биографики. Проанализированы разного жанра светские и ряд конфессиональных справочных изданий, определены основные типологические черты, причины изменений в подходах. Подчеркнуты неогуманистические аспекты проблемы, которые обусловлены цифровой эпохой.

Ключевые слова: неогуманизм, религиоведение, Августин Иппонский, биографіка.

Marchenko Ya.Yu. Neohumanistic vision of «Human of Faith» within the limits of certificate graphic bioarts (on the example of Augustine Hyppon).

On the example of personality of Augustine Hyppon an attempt is carried out on the basis of historical cut to define problems that arise up with presentation of «Human of Faith» within the limits of certificate graphic bioarts. Analysed different genre society and row confessional editions, basic typology lines are certain, reasons of changes are in approaches. Neohumanistic aspects are underline problems that is conditioned by a digital epoch.

Keywords: neohumanism, religious studies, Augustine Hyppon, graphic bioarts.